

**Инклюзивдүүлүктү талап кылуу
Кыргызстандагы майыптыгы бар балдарга
институтташтыруу жана билим берүүдөгү
тоскоолдуктар**

Кыскача мазмуну

Аида Мысалиева кызы Адинай беш жашка чыкканда ага кабатыр боло баштаган: башка курактагы балдардан айырмаланып, Адинай сүйлөй алчу эмес. Кызын жалпы билим берүүчү мектепке киргизүүгө Аиданын каалоосу абдан чоң эле. Бирок, Адинай алты жашка чыкканда доктур аны Психологиялык-медициналык-педагогикалык Комиссия (ПМПК) деп аталган өкмөттүк эксперттер комиссиясына көрүнүүсүн өтүнгөн. Алар Адинайды жалпы билим берүүчү мектепке “ылайыктуу эмес” экенин аныктап, анын ордуна акыл-эсинен мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн атайын мектепте окушу керектигин сунуш кылышкан.

ПМПКнын чечими Адинай үчүн акыркы болуп калган. Эки жылдан кийин Аида, Адинайды сүйлөө мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн атайын мектепке которууга жана логопед менен иштөөгө көбүрөөк убакыт бөлөрүнө үмүттөнүп, ПМПКнын чечимин өзгөртүп берүү үчүн комиссияга кайрадан кайрылган. Бирок, комиссия анын өтүнүчүн четке каккан. ПМПК Аидага “кызыңыз ал жерде окуй албайт, анткени, кызыңызга акыл-эсинен мүмкүнчүлүгү чектелген деген диагнозу коюлган” - деп айтышкан. Мындай чечимди уккан Аида өтө катуу ыйлаганын айтып берди.

ПМПКнын чечимдери юридикалык жактан милдеттүү эмес болсо дагы, Мысалиева башка жолдор жөнүндө маалыматка ээ эмес болчу. Кызын өзүнөн алыс жерде жайгашкан атайын мектеп-интернатка бөлүп окутууну каалабаса да, Мысалиева алардын сунуштарын аткарууга аргасыз болгон.

Азыр 14 жаштагы Адинай атайын мектеп-интернаттын акыркы курсун аяктап жатат, бирок, ал дагы деле сүйлөй албайт. Мысалиева кызына мектеп-интернатта атайын жекече көңүл бурулбаганын же билим жетишээрлик деңгээлде берилбей келгенин айтты. Ал жерде балдарды жөнөкөйлөтүлгөн, стандарттуу окуу программасы боюнча окуткандыктан, Адинай программадан тез артта калды.

Кызынын ден-соолугунда алдыга жылыш болбогонун эске алып, Мысалиева Адинайды кантип багам деп тынчсызданат. Анткени, ал бирөөнү жалдап, кызын каратканга мүмкүнчүлүгү жок, бирок, аны күнү бою үйүндө жалгыз калтыргысы дагы келбейт.

"Мен дагы эле үмүттөнөм" деди Мысалиева. "Адинай чоңойгон сайын мен көбүрөөк кооптоном. Анын тили жана үнү бар. Адинай бир күнү сүйлөп калышын Кудайдан күн сайын суранамын».

Акыркы жылдары, Кыргызстандын өкмөтү майыптыгы бар адамдарды бөлүп-жарууну жана басмырлоону токтотуунун маанилүүлүгүн моюнга алып, алардын укуктарын коргоону күчөтүү боюнча негизги кадамдарды жасады. Президент Сооронбай Жээнбеков 2019-жылдын март айында Кыргызстанды Майыптардын Укуктары жөнүндө Конвенциясына (CRPD) мүчө болуп кирүүчү мыйзамга кол койду. Бул өкмөттүн 2012-жылдан баштап, балдар үчүн, анын ичинде майыптыгы бар балдар үчүн 140 мекеменин ичинен 17син жабуу же трансформациялоо боюнча жасалган мурунку иш-аракеттеринен кийин башталды. Бирок, мындай иш-чараларга карабастан, Адинай сыяктуу болжол менен 3000ге жакын майыптыгы бар балдар мектеп-интернаттарда же атайын мектептерде басмырланып, жетишээрлик көңүл бөлүнбөй, үй-бүлөөлөрүнөн жана коомчулуктарынан бөлүнгөн жашоолорун улантышууда.

Майыптыгы бар балдарды билим берүү мекемелерине жайгаштырууда үй-бүлөлөр көптөгөн кысымдарга дуушар болушат, анын ичинде, алар жашаган коомчулуктарда билим алуудагы басмырлоочу тоскоолдуктар негизгилердин бири болуп саналат. Кыргызстандагы майыптыгы бар балдар атайын мектеп-интернаттарда же үйдөн билим алуудан башка мүмкүнчүлүктөрү жок болгондуктан, алардын инклюзивдик билим алуу укуктары бузулуп жатат. Мамлекеттик мектеп-интернаттардан же атайын мектептерден үйлөрүнө кайтып келген балдар дагы деле болсо өздөрүнүн коомчулуктарындагы мектептерде инклюзивдик билим алууда кыйынчылыктарга дуушар болушат.

Бул майыптыгы бар балдардын отчет Кыргызстандын төрт аймагында жайгашкан алты мекемелерине жеке барып, майыптыгы бар балдар, алардын ата-энелери, мекеме кызматкерлери жана эксперттер менен жүргүзүлгөн 111 маектешүүлөрдүн негизинде жазылды. Бул отчетто мамлекеттин камкордугундагы кыянаттыктар, ошондой эле, мектеп-интернаттарда жана атайын мектептерде майыптыгы бар балдардын өзүнчө жашашы жана үй-бүлөлөрүнөн бөлүнүшү алардын билим алуусуна тоскоолдуктарды жаратып жаткан жагдайларды баяндайт. Бул тоскоолдуктарга майыптыгы бар балдарды мектепке кабыл алуудагы басмырлоолор, физикалык жактан мектептердин аларга жеткиликсиз болуусу жана мектептер тарабынан ар бир балага жекече мамиле жасоого же тийиштүү колдоолорду түзүп бере албаганы кирет. Майыптыгы бар балдар өз укуктарын башкалар менен бирдей толук кандуу пайдаланууга мүмкүнчүлүк берүү же колдоо болуп саналат.

Кыргызстандын өкмөтүнүн бир нече мектеп-интернаттарын жабуу же өзгөртүү боюнча милдети майыптыгы бар балдарды коргоону күчөтүү жолундагы маанилүү кадам болуп саналат. Бирок, мындай өзгөрүүлөрдүн ийгиликтүү болушу үчүн, өкмөт балдардын майыптыгына карабастан, алар жашаган коомчулуктарда бардык балдар үчүн сапаттуу инклюзивдик билимдин жана коомдук кызматтардын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуусу керек.

Мекемелердеги жашоо

Кыргызстанда майыптыгы бар балдар жашай турган мамлекеттик мекемелердин бир нече түрлөрү бар, анын ичинде Билим берүү жана илим министрлиги көзөмөлдөгөн атайын мектеп-интернаттар жана Эмгек жана Социалдык Өнүгүү Министрлиги көзөмөлдөгөн Психоневрологиялык социалдык стационардык мекемелери ("психоневрологиялык институттар" же "ПСС") кирет.

Көпчүлүк адамдар майыптыгы бар балдарды мектеп-интернаттарга же атайын мектептерге жайгаштыруу аркылуу аларды коргоо, "адистештирилген" медициналык жардам алуу жана билим менен камсыз кылуу максатында болушу мүмкүн. Бирок, иш жүзүндө, мындай кадамдар майыптыгы бар балдарды үй-бүлөлүк жана өз коомчулугунда жашоосуна, сапаттуу жана инклюзивдик билим алуу укуктарынан ажыратуу сыяктуу институционалдаштыруу менен аякташы мүмкүн. Балдарды мекемелерге жайгаштырууда жана үй-бүлөлөрүнөн ажыратууда балдарга өзгөчө көңүл бурулбай калышы мүмкүн, жана ошондой эле, баланын физикалык, эмоционалдык жана интеллектуалдык өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизиши да мүмкүн.

Хьюман Райтс Уотч (Human Rights Watch) уюмунун изилдөөчүлөрү майыптыгы бар балдар жайгашкан алты мектеп-интернаттарында жана атайын мектептерде болуп, көп сандагы балдарга кам көрүү үчүн жумушчулардын жетишсиздигин аныкташкан. Айрыкча, көптөгөн жеке колдоого муктаж балдарга жетишээрлик деңгээлде көңүл бурулбай калган.

Бир нече мектеп-интернаттар жана атайын мектептер жумушчулардын жетишпегендигине байланыштуу ыктыярчылардын колдоосуна көбүрөөк муктаж болушат. Бирок, мындай ыкма туруктуу эмес, анткени ал жердеги жумуштар жана кызматтар ыктыярдуу топтун ресурстарындагы өзгөрүүлөргө же күтүлбөгөн жагдайларга көбүрөөк дуушар болушат. Мисалы, Ковид-19 пандемиясынын учурунда ыктыярчылар бир нече ай бою мекемелерге бара албай калышкан, натыйжада, бир мекемедеги балдар ар кандай билим берүү кызматтарын ала алышкан эмес.

Майыптыгы бар балдарды коомдон ажыратып койгондон тышкары, ал мекемелердеги балдарды физикалык ден-соолук мүмкүнчүлүктөрүнө жараша дагы: "басчу топ", "сойлоп жүрүүчү топ" жана "жатып калган топ" деп бөлүшү мүмкүн. Ушул тажрыйбалардын натыйжасында, бул балдар өз тобундагы балдардан жана алардын тарбиячыларынан башка адамдар менен байланыша алышпай, же аз гана учурда байланышы мүмкүн. Майыптыгы боюнча бөлүп-жаруу - бул басмырлоо тажрыйбасы болуп эсептелинет.

Хьюман Райтс Уотч уюму мектеп-интернаттардагы жана атайын мектептердеги кызматкерлер майыптыгы бар балдардын жүрүм-турум маселелерин жөнгө салуу

каражаты катары психотроптук дары-дармектерди же күч менен психиатриялык ооруканага жаткырган учурларын аныкташкан. Бул дары-дармектер начар көзөмөлдүн негизинде жана алардын кандай максатта колдонула тургандыгы жөнүндө түшүндүрмөсүз эле чыгарылышы мүмкүн. Мындай дарылоонун максатсыз колдонулушу жана аларды колдонууга балдардын жана ата-энелердин макулдугунун жоктугу олуттуу тынчсызданууну пайда кылат.

Бир мекемеде медициналык кызматкерлер балдарга "агрессивдүү жүрүм-турум пайда болгондо" аминазин (антипсихотикалык) дарысын бергенин айтышкан. Дагы бир медициналык кызматкердин айтымында, аминазин "эркек балдардын гормоналдык мезгилинде" алардын либидосун басуу үчүн колдонулганын айтып берген. Бул мекемелердин медициналык кызматкерлери балдарга психотроптук дары-дармектердин өзгөчө жогорку дозасы керек болгон учурларда, аларды психиатриялык ооруканаларга жөнөтүшөрүн белгилешкен. "Бизде бир бала аябай агрессивдүү болчу. Мен аны үч айга психиатриялык ооруканага жибердим" деди бир дарыгер. "Ал жерде алар тынчтандыруучу дарыларды ашыкча берип алышы мүмкүн, бирок андай учурларга аларда реанимация бөлүмү бар".

Кыргызстандын мекемелериндеги майыптыгы бар балдардын физикалык жана психологиялык зомбулуктан чыныгы коргонуу чаралары жок. Хьюман Райтс Уотч уюму барган бир дагы мекемеде балдарга жеткиликтүү жана купуя даттануу механизмдери иштелип чыккан эмес. Үч мекемеде кызматкерлердин көзөмөлүсүз балдар ата-энелерине же камкорчулары менен байланышууга тыюу салынган.

Психоневрологиялык институттардагы майыптыгы бар балдарга расмий түрдө окууга мүмкүнчүлүк берилбейт. Бул Кыргызстандын бардык жарандары майыптыгына карабастан билим алуу укугуна ээ экендиги жөнүндөгү билим берүү мыйзамына жана эл аралык адам укуктары боюнча мыйзамына да каршы келет. Атайын мектеп-интернаттарга жайгаштырылган майыптыгы бар балдар көп учурда өзүнчө, стандарттуу эмес билим алышат жана аларга минималдуу жекече көңүл бурулат. Мындай мамиле алардын узак мөөнөттө билим жана кесип алуу мүмкүнчүлүктөрүн чектейт.

Өкмөттүк эмес уюмдардын (ӨЭУ) тышкы кийлигишүүсүз, психоневрологиялык институттардагы балдар 18 жашка толгондон кийин адаттагы укук жөндөмдүүлүгүнөн, жашаган, иштеген жери жана кандай медициналык жардам ала турган чечим кабыл алуу укуктарынан ажыратыла турганын Хьюман Райтс Уотч уюму аныктаган. Алар мыйзам боюнча автоматтык түрдө аларга камкор көрө турган чоңдордун институттарына өткөрүлүп берилет же камкордук ата-энесине же тууганына берилет.

Жогорудагы аныкталган укук бузууларды эске алып, Хьюман Райтс Уотч уюму Кыргыз Республикасынын Өкмөтүн инклюзивдик билимдин жеткиликтүү болушуна кепилдик

берүүгө жана майыптыгы бар балдарды мекемелерден коомдо жашаган үй-бүлөлөрүнө которуу үчүн коомдук кызматтарды андан ары өркүндөтүүсүнө чакырат. Бул жогоруда айтылган институтташтырууну толугу менен жоюга өбөлгө түзүп берет.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2012-жылдагы институтташтырууну жоюу планын ишке ашырууда өтө эле аз ийгиликтерге жетишти, айрыкча, бул майыптыгы бар балдарга тиешелүү. Азыркы учурда, планга ылайык, өкмөт көзөмөлгө алган 16 атайын мектеп-интернаттарынын үчөөсү гана жабылууга пландаштырылып, алардын бирөө гана иш жүзүндө жабылган. Мындан тышкары, акыркы жылдары мекемелердеги балдардын жалпы саны көбөйгөнү менен, мектеп-интернаттардагы майыптыгы бар балдардын саны байкалаарлык кыскарган эмес.

2014-жылы деинституционализациялоо планынын жаңыланган версиясында психоневрологиялык институттар атайылап четтетилген. Планды иштеп чыгууга катышкан адамдар бул мекемелер абдан көп "кыйын иштерди" аткаргандыгы үчүн четтетилгендигин айтышты. Майыптыгынын түрүнө карабастан өз коомунда башка балдар менен тең укукта жашоого кепилдик бере албаган институтташтырууну жоюучу боюнча бардык план – басмырлоого жатат.

Коомчулукта билим берүүдөгү тоскоолдуктар

Ата-эне майыптыгы бар баласын кайсы бир мекемеге жайгаштыруу чечимин кабыл алууда бир катар факторлор негизги ролду ойнойт. Майыптыгы бар балдарга ар кандай маанилүү кызматтарынын өздөрү жашаган чөйрөдө акысыз жана жетиштүү болбогону, анын ичинде логопед, жаңдоо тили боюнча курстар, көптөгөн алгачкы билим берүү кийлигишүүлөрү жана башка мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу негизги себеп боло алат. Бирок, көптөгөн ата-энелер үчүн баласын мектепке киргизүү учуру өтө маанилүү. Коомчулуктагы басмырлоо, жалпы билим берүүчү мектептердеги тиешелүү колдоолордун жоктугу жана баланын өз коомчулугундагы мектепке кирүүсүнө болгон башка тоскоолдуктардын айынан аларды атайын мектеп-интернаттарга жайгаштырууга аргасыз кылат.

Баланын билим алуусуна жана өнүгүүсүнө шарт түзгөн эки система тең, чындыгында, алардын окууга катталып кирүүсүнө тоскоолдук жаратат. Майыптыгы бар балдар мектепке же мектепке чейинки куракка жеткенде, Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан көзөмөлгө алынган Психологиялык-Медициналык-Педагогикалык Комиссиядан (ПМПК) өтүшү керек болот. Ал баланын билим алуу жолуна багыт бериши керек. Бирок, эксперттердин жана майыптыгы бар балдардын ата-энелеринин айтымдарында ПМПК көпчүлүк учурда балдардын жалпы билим берүүчү мектептерге

кирүүсүнө чоң бөгөт коюшат. Айрым ата-энелер бейөкмөт уюмдардан, ата-энелердин топторунан же онлайн форумдардан альтернативдүү маалыматтарды алышып, ПМПКнын баланы атайын мектептерде же үйдө билим алуу сунушу тууралуу чечимдерине карабастан, балдарын мектепке ийгиликтүү киргизе алган учурларын Хьюман Райтс Уотч уюму аныктап билген. Бирок, альтернативдүү маалыматты ала албаган ата-энелер, комиссиянын сунуштарын аткарууга аргасыз болушкандыгын, натыйжада, баласын атайын мектептерде же үйдө окутуп, коомчулуктан ажыратып калганын айтышты.

Кыргызстандын айрыкча айыл жергесинде, ПМПКлар өтө эле аз болгондуктан, көптөгөн ата-энелер балдарын мектепке киргизүү учурунда Медициналык-Социалдык Эксперттик Комиссиясынын (МСЭК) документтерине таянышат. МСЭКти Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги көзөмөлдөйт жана толугу менен медициналык эксперттер жүргүзөт. Алар баланын ден-соолугуна жана майыптыгына баа берип, медициналык жана реабилитациялык программаны иштеп чыгышат. Андан тышкары, алар баланын үй-бүлөсү майыптык боюнча кандай төлөмдөрдү алаарын аныктоодо да чоң ролду ойношот. Баалоо жүргүзүүнүн алкагында, МСЭК бала "билим алууга жөндөмсүз" же атайын билимге гана жөндөмдүү деген сыяктуу баланын билим алуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө корутунду чыгарышат. МСЭКтин өкүлү Хьюман Райтс Уотч уюмуна берген маектешүүсүндө алардын баалоосу ПМПКга жардам берүү үчүн гана жүргүзүлүшү керек жана баланын билим алуу мүмкүнчүлүгүндө эч кандай роль ойнобошу керек экенин айтып берген. Ал эми ПМПК жок айыл жериндеги ата-энелер мектептер МСЭКтин баалоосун майыптыгы бар балдарды басмырлоого жана мектепке кабыл алууга бөгөт коюуга колдонушарын дагы кошумчулашты. Мындай жол менен баланын инклюзивдик билим алуусуна бөгөт коюу Кыргызстандын мыйзамдарын жана Кыргызстандын адам укуктары боюнча эл аралык милдеттенмелерин бузууга алып келет.

Майыптыгы бар бала жалпы билим берүүчү мектепке толук же жарым-жартылай окууга кирген учурларда дагы, алардын катышуусу көп учурда кооптуу болуп, өзүм билемдик менен токтотулган учурлар катталган. Ата-энелердин айтымында, айрым мектеп директорлору ПМПКнын же МСЭКтин сунуштамасына карама-каршы балдарды кабыл алуу мыйзамды бузгандык деп эсептеп, алар балага мектепке катышуусуна уруксат берүү менен ата-энелерге жакшылык кылып жаткандарын билдиришкен. Айрым учурларда мектеп директорлору оюн өзгөртүшүп, баланы мектептен чыгарып, баланын окуусун кескин токтоткон учурлар да кездешкен.

Хьюман Райтс Уотч уюму үйдөн билим алып жаткан 10 баланын ата-энеси менен маектешүү жүргүзгөн. Маектешүүгө катышкан бардык ата-эне тең мугалим жумасына жок дегенде бир нече жолу келип, жумасына болгону бир жарым сааттай балага сабак өтүшөрүн, ал эми жалпы билим берүүчү мектептеги балдар бир жумада 20дан 33 саатка чейин билим аларын айтып беришкен. Ата-энелер балдарынын сапаттуу билим алып жаткандыгына ишенбей тургандыктарын билдиришкен. Эл аралык адам укуктарына ылайык, мектепке бара албаган майыптыгы бар балдарды үйдөн окутуу менен аларды

коомчулуктан ажыратуу - убактылуу чара катары саналса, жогорудагы бардык учурларда дээрлик узак же туруктуу негизде болуп калганы аныкталган.

Мисалы, Хьюман Райтс Уотч уюму мугалим церебралдык шал оорусу менен ооруган 11 жаштагы Өмүрбекке жумасына үч жолу 30 мүнөткө гана келип сабак өткөнүн аныктаган. Башында мугалимдин келип сабак өтүүсү узак жана тез-тез болуп турса, убакыттын өтүшү менен сабактар азайып, мугалимдин келүүсү бир топ кыскарган. "Ал "мындай балдарга жарым саат жетиштүү дейт", - деп Өмүрбектин энеси Хьюман Райтс Уотч уюмуна айтып берген. Өмүрбек үйдөн билим алып жатканына төрт жылдын жүзү болду.

Негизги мектептердеги инклюзивдик сапаттуу билим жана инклюзивдик билим алуу үкүгү жөнүндө ата-энелер үчүн жетиштүү маалымат болбосо, майыптыгы бар балдар мектеп-интернаттарында бөлүнүп, же өз үйлөрүндө обочолонуп, начар билим алуу же билимсиз калуу коркунучунда калышат.

2019-жылдын июль айында кыргыз өкмөтү "Инклюзивдик билим берүү концепциясын" кабыл алган. Эгерде, ал өз убагында аткарылса жана жетиштүү каржылоо болсо, анда ал Кыргызстандагы инклюзивдик билим берүүнү иш жүзүнө ашыруу үчүн маанилүү кадам болуп калмак. Азырынча кыргыз өкмөтү концептуалдык документти ишке ашыруу үчүн бир дагы деталдуу пландарды же мыйзамдарды кабыл ала элек.

Адам укуктары боюнча бир катар келишимдердин, анын ичинде Майыптыгы бар балдардын конвенциясынын (CRPD) жана Балдардын укуктары жөнүндө конвенциянын (CRC) катышуучусу катары, Кыргызстан майыптыгы бар балдардын коомго толук кандуу катышуусун камсыз кылууга, анын ичинде бир дагы бала майыптыгына карата үй-бүлөсүнөн ажырап калбашын камсыз кылууга милдеттүү. Кыргызстан майыптыгына карабастан балдардын инклюзивдик билим алуусуна кепилдик берип, деинститутташтыруунун мөөнөтү көрсөтүлгөн планын ишке ашырышы керек жана майыптыгы бар балдар өздөрүнүн коомунда үй-бүлөсү менен жашашына колдоону көбөйтүшү керек. Андан тышкары, майыптыгы бар адамдар башка адамдар сыяктуу эле укуктук мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу үкүгүнө ээ болушу керек. Майыптыгы бар балдар мамлекеттик мекемелерде дагы эле жашап жаткандыгына байланыштуу, Кыргызстандын бийлиги аларды ар кандай зомбулуктан коргоого милдеттүү.

Сунуштар

Хьюман Райтс Уотч уюму Кыргызстандын өкмөтүн төмөнкү кадамдарды жасоодо өзгөчө көңүл буруусун үндөйт:

Майыптыгы бар балдарды жана жаштарды мекемелердеги зомбулуктардан жана кордуктардан коргоо:

- Баланы жазалоо же алардын жүрүм-турумун көзөмөлдөө каражаты катары ылайыксыз даарыларды колдонууну же аларды психиатриялык ооруканада жайгаштырууну токтотуу;
- Деинститутташтыруу боло турган мекемелерде дагы эле күн өткөрүп жаткан майыптыгы бар балдардын инклюзивдик билим алуусуна, жетиштүү ден-соолукка кам көрүүгө, реабилитациялоого жана ойноого мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу;
- Майыптыгы бар балдар үчүн мамлекеттик мекемелердеги орун алып жаткан кордуктарды билдирүү үчүн жеткиликтүү жана натыйжалуу механизмдерди иштеп чыгуу жана алар балдарга эч бир терс таасирин тийгизбеши керек экенине көз салуу;
- Майыптыгы бар балдарды бойго жеткенде алардын укуктук жөндөмдүүлүгүнөн ажыраткан расмий же расмий эмес саясаттын же тажрыйбанын токтотулушун камтыган укукту камсыз кылуу жана бойго жеткен жаштардын аларга байланыштуу сот чечимдерине катышуусуна кепилдик берүү, жана сот процесстеринде юридикалык жардам менен камсыз кылуу.

Деинститутташтыруу процессин ишке ашыруу, анын ичинде:

- Деинститутташтыруу процессиндеги басмырлоону жоюу, анын ичинде улуттук деинститутташтыруу саясатына майыптыгы бар балдарды башка балдар менен бирдей тең укукта кароо жана майыптыгы бар балдардын көз караштарын камтуу;
- Майыптыгы бар балдар өз үй-бүлөлөрү менен чогуу жашоосун же коомдогу башка үй-бүлөлүк шарттарды камсыз кылуу, анын ичинде каржылык жана башка ресурстарды мекемелерге жумшабастан, майыптыгы бар балдарга, алардын үй-бүлөлөрүнө жана коомдук кызматтарды түзүүгө буруу.

Билим берүүдөгү басмырлоону токтотуу:

- Башка балдар менен тең укукта майыптыгы бар балдарга да сапаттуу инклюзивдик билим алуу мүмкүнчүлүгүн түзүп берүү, анын ичинде өкмөттүн эл аралык милдеттенмелерине ылайык тийиштүү колдоолорду түзүп берүү;

- ПМПКны жоюу жана жеке талаптарга жооп берүүдө зарыл болгон тийиштүү колдоолорду аныктоо үчүн атайын кесипкөй топторду түзүүгө мектептерге же мектептердин райондоруна каражаттарды бөлүштүрүү;
- МСЭКке же башка органга балдарды "билим алууга жөндөмсүз" деп аныктама берүүгө тыюу салуу же аларды үйрөнүү мүмкүнчүлүгүнө жараша башкача категорияга бөлүү жана баланын инклюзивдик билим алуусуна расмий же расмий эмес мүмкүнчүлүк берүү үчүн МСЭКтин баасын колдонууга тыюу салуу;
- Майыптыгы бар балдарга жана алардын ата-энелерине инклюзивдик билим алуу укугу, ПМПКнын жана МСЭКтин ролдору тууралуу маалымат жеткизүүнү жакшыртуу.